

Utószó

Krúdy Gyula (1878-1933) megírta talán az egész korabeli Magyarországot. Írásaiban mégis a többenél jóval gyakrabban idéz föl három helyszínt: szülőföldjét, a Nyírséget; a Szepességet, ahol diákként három évet töltött; és Budapestet, ahol 1896-tól haláláig lakott. Kötetünk azt író szepességi elbeszéléseiből ad válogatást.

Krúdyt a korban gyakori szokás szerint szülei a Felföldre küldték „német szóra”. Itt, egy Podolin nevű városkában járta 1888 és 1891 között a nyolc osztályos gimnázium második, harmadik és negyedik évét (az elsőt Szatmárban, az utolsó negyediket Nyíregyházán). Bár németül sosem tanult meg igazán, élete végéig szívesen emlékezett a Szepességekben eltöltött időre. A Felvidék – a mai Szlovákia – új világot tárt fel a regényes képzeletű alföldi fiú előtt égbe szökő hegyeivel, ódon városaival, a magyar hagyományokat is hűen őrző, de – sok helyütt – zömében német nyelvű polgárságával. Későbbi felvidéki novelláinak többsége diákéveinek színhelyén; a Szepességekben játszódik.

Az egykori Szepesség – vagyis Szepes vármegye – a történelmi Magyarország határán (a „gránicon”) feküdt. A határfolyn, a Dunajecen túl már Lengyelország kezdődött. A magyar honfoglalás idején valószínűleg néptelen területet az Árpádházi királyok a XII. századtól százokkal telepítették be. (A szepességi százszokat nevezték cipszereknek.) Az évszázadok során az új lakók szorgalma, a kézműipar – például a Krúdy által is gyakran emlegetett posztóipar – felvirágzása, majd a Lengyelországba vezető kereskedelmi utak létrejötte jómódú és öntudatos városok kialakulását eredményezte. A Szepesség számára döntő jelentőségű esemény történt Zsigmond király uralma alatt. A magyar király, későbbi német-római császár háborúi költségét nem bírta máshogy előteremteni, ezért 1412-ben elzalogosított

Lengyelországnak tizenhat szepességi várost, köztük Szepesbélát, Szepesszombatot, Poprádot, Iglót, Lublót és Podolint.

A háromszázhatvan éves lengyel uralom (csak 1769-1772-ben, Mária Terézia uralma idején kerültek vissza ezek a területek Magyarországhoz) meghatározta az egész vármegye jellegét, a nem elzálogosított részekét is. Ma már nehéz lenne megmondani, milyen változást hozott az elzálogosítás a lakosság életében. Krúdy egy helyen „lengyel rabságot” említ ugyan, de többnyire a különböző népek (magyar, német, lengyel, szlovák) kedélyes egymás mellett élését festi. Az elzálogosított városok mindenesetre különös „se ide, se oda” helyzetbe kerültek, amely egyszerre tudatosította értékeiket és a végekre szorulásukat, kiszolgáltatottságukat. (Királyt is adott a megye a XVI. században Szapolyai János személyében.)

A török hódítás vonalán jóval túleső városok megőrizték középkori jellegüket, bár a kuruc kor pusztításai nem kerültek el őket. Az egykori viszontagságokból Krúdy korára már csak a legendák maradtak és az őket megidéző épületek: a késmárki vár valaha Thökölyé volt, a podolini kolostorban több napig rejtőzködött a börtönből Lengyelország felé szökő Rákóczi Ferenc... Az 1848-49-es szabadságharcban számos helyi önkéntes vett részt, a magyar sereg innen vonult a branyiszközi ütközetbe. (Maga Görgey Artúr is nagy múltú szász család sarjaként a szepességi Toporcon született és itt töltötte gyermekéveit.)

Mit érzékelhetett mindebből a kisdíák Krúdy a századfordulón? A történelmi események emlékei, a környékhez fűződő mondák, de még a kísértettörénetek is minden bizonnyal megélevenedni látszottak a középkori épületek, félelmetes bércek, sejtelmes erdők között. A sokféle nép, nyelv, korszak együttélésének megtapasztalása kitágította látókörét, elmélyítette országismeretét, magyarságtudatát. Egy 1917-es írásában (Határszéli Podolin boldog éve) így emlékszik vissza a városra és az ott töltött időre: „Podolin, a szepesi fennsíkon fehérlő városka régi királyaink leveleiben felemlítettik, és sok száz esztendőn át borongott a városfalak körül a lengyel világ emléke. Egy szentéletű Lubomirski herceg építette a Poprád partjára a kolostort

és az akkori idők divatja szerint, kőfalakkal megerősítette. – (Egykor, nagyon régen, három esztendeig járt-kelt a századok porával belepett folyosókon egy ábrándozó fiú és szentképek és lengyel hercegnők olajfestményei előtt hosszasan üldögélt. Az oltárkép mögött Jókai búbajos regényeit lehetett olvasni; öngyilkos szerzetes románca és cipcer kisasszonyok fehér lába érezhető a magos ablakok körül csapkodó tavaszi és őszi esőzésekben; a korán jövő télben, a vastag hóesésben lámpással járó polgárok estefelé megelevenedni látták a szepességi legendákat, a kolostor kapuját megdöngötte az északi szél, tán Rákóczi áll odakünn és éjjeli szállást kér menekülésében?)”

Krúdy fokozatosan jutott el odáig, hogy mindezt – az érett írásokból kiolvasható – tapasztalatot a maga sokszínűségében meg tudja fogalmazni. Néhány korai, illetve eleve gyerekeknek írt művét – ilyenek például az Utazás a Szepességben, vagy Az Én Újságom című gyereklapban megjelent Podolini diákok – a későbbieknél kevésbé élvezhetővé teszik a kenetteljes fordulatok („jó tanítónk”, „jó szüleink”) és a túlzásba vitt tanulságkérés. Jóval sikerültebbek a helyi sajátosságokat egy-egy anekdotába sűrítő írások, mint például A lovodini csel (a Lovodin név Podolint takarja.)

Az igazán „krúdys”, nagy alkotások azonban még többet nyújtanak. A tájak, jellemek, emlékek, történetek sokszínűségét és bonyolult összefonódását képesek az ilyen írások teljes gazdagságukban érzékeltetni. Ezeket a történeteket semmiképpen sem lehet elintézni egy-egy tanulsággal vagy csattanóval, mégis rengeteg tanulságot és csattanót is felidéznek.

Talán nem véletlen, hogy a szepességi téma különös gyakorisággal bukkan fel az 1900-as évek második felének elbeszéléseiben, az igazi sikert meghozó korai Szindbád-történetekben és az őket megelőző években. Megkockáztatható a feltevés, hogy a téma kihívása hozzájárult Krúdy jellegzetes stílusának kialakulásához. Erre a szemléletre leginkább a megszokott háttárok elmosódása, lebegtetése jellemző: átjárja egymást múlt és jelen, történelmi és személyes élmény, nosztalgia és ironia. (Az egyéni alkat és a téma mellett az irodalmi hagyomány szerepe

is alapvető e sajátos látásmód kialakításában. Mindenekelőtt Mikszáth Kálmán hatására kell felhívni a figyelmet, aki a felvidéki témák feldolgozójaként is Krúdy egyik elődjének tekinthető) Ennek a látásmódnak az eredménye az „értékek átértékelése” is, a társadalmilag elismert erények mellett és olykor helyett fokozottan hangsúlyozódnak a személyes lét tapasztalatai, előtérbe kerülnek korábban jelentéktelennek tartott, gyakran nem általánosítható jelenségek. Ahogy Krúdy nagy tisztelője; Márai Sándor megfogalmazta: „Tudta, hogy a táj és évszak, felhők és ételek, becsvágy és hiúság, kétségbeesés és bosszú éppen úgy megszabják az emberi kapcsolatok minőségét és hőfokát, mint a szeretet, a kíváncsiság vagy a hála.”

Krúdy műveiben a Szepesség az emlékek, a tünődések fátylán át jelenik meg. Jellemző, hogy sokszor meditáló sorok vezetnek be, juttatják mintegy az író eszébe a történetet. Ezáltal a valós – történelmi vagy gyerekkori – események is a legendák bizonytalanságában és titokzatosságában tűnnek elénk. Az életbölcsség kifejeződése példázatszerűvé teszi a valóságot, másrészt a valóság állandóan kétségbe vonja a bölcsességeket.

Az író érzékelteti a kis szász városok rendje mögött megbúvó kaotikus erőket is. (A bölcsességnek lenne a feladata, hogy az ellentétes erők uralta, állandóan változó körülmények között megtalálja azokat az élettechnikákat, amelyek a személyes vágyakat legjobban össze tudják hangolni a külső lehetőségekkel.) Minden történetben örök, feloldhatatlannak tűnő ellentétek küzdelmét érezzük: az élet folytonosságát fenntartó, javakat termelő, de sok lemondással járó kispolgári lét talán szükségszerűen hívja ki a vágykiélés, a szenvedély féktelenségét, a pusztítást – és viszont. Az egyik oldalt elsősorban a polgárok, a cipészek, a kisvárosok, a tanulás világa képviseli, a másikat a középkor, a zsoldosok, a szerelem, a (sokszor lengyelországi) mulatozások, a félelmetes hegyek, a lovagvárak, az álmok és ábrándok idézik fel. Az ellentmondások többnyire nem választhatók szét határozottan, hanem együtt jelentkeznek: egy testvérpárban (Öreg házak), de még inkább egy személyben (például „Krisztus takácsában”, aki amellet, hogy idős, köztisztületben álló iparos,

titokban háremet tart egy elhagyott régi várban). A jelenségek ezáltal sokértelművé, titokzatossá válnak, ezért nehéz, sőt lehetetlen elkülöníteni az elbeszélésekben a hétköznapi élethez hasonlóvá választott szférákat. Ezekben az elbeszélésekben is – mint már szó volt róla – összemosódik valóság és képzelet (Ábránd), valóság és álom (Ifjú évek), élet és halál (ezt jelzik a kísértetek például A Hartwigban vagy A lengyel asszonyban), hódolat és áldozat, szerelem és halál (A katona), az ifjabb nemzedékek élete is sokban az előzőeket ismétli (Rocambole ifjúsága, A podolini takácsné) – és a sort még hosszan folytathatnánk.

Mindez Krúdy más írásaira is jellemző, mégse lényegtelen a helyszín. Nemcsak a jellegzetes szepességi tájról, jellemekről, városokról mutatja ki Krúdy, hogy a történelem, a természet, a sors örök erői irányítják őket, hanem ezekről az erőkről is kiderül, hogy csak az adott táj, történelem és emberek egyediségében képesek megnyilvánulni, és így mindig mássá, ebben a formában sehol máshol fel nem találhatóvá válnak. „Az utcák között éppen olyan különbségek vannak, mint az emberek között” – írja Krúdy egy (pesti) novellájában, de a látásnak ez az árnyaltsága általában jellemző műveire. Elbeszélései a Szepesség sajátosságait is igen pontosan és sokoldalúan ragadják meg: a józan polgári hagyományok, szorgalom és bölcsesség világát, amely végül mindig úrrá tudott lenni a történelem és a személyiség „démonain”, így a maga biztonságából gyakran szépnek látta a kalandok, ábrándok vonzását is. „Ábrándos Felvidék” – ahogy Krúdy egyik hírlapi cikkében (Rab könyvek) írta.

Az ábrándok foglalkozásával, a harmincas évek körül egyre ritkábban bukkannak föl az író műveiben a felvidéki, szepességi témák, ahogy az utazás kalandja is leszűkül az evés kalandjára a kései művek többségében. A szepességi elbeszélésekben azonban még benne van a – Krúdy által igen tágan értelmezett – középkor, a távoli táj és a távoli ifjúság ígéretes kalandossága.

Válogatásunk Krúdy szepességi témájú novelláinak körülbelül a felét tartalmazza. Igyekeztünk a legjobbakat bemutatni, ugyanakkor az írói világ és a téma sokszínűségét is felvillantani.

ni, és ezáltal hozzájárulni a köztudatban élő némileg egyoldalú – például a nosztalgikus elemeket hangsúlyozó – Krúdy-kép ki-egészítéséhez. Az elbeszéléseket az író egy-egy hírlapi cikke – emlékezése – keretezi elő- és utóhangként (a „Lőcse, Késmárk, Igló, Podolin” forrása a Magyarország 1924. szeptember 5-i száma, kötetben most jelenik meg először). Közismert, hogy Krúdy több regénye szintén a Felvidéken játszódik, ilyenek A podolini kísértet, a Tizenhat város tizenhat leánya, A francia kastély és Az útitárs.

STURM LÁSZLÓ